

SeniorNet Huddinge Öppet Hus 2019-02-14

Dagens tema:
Källkritik

2019-02-10

Vi måste genomsöka osanningarna

Idag är alla dagar som första april. På sociala medier sprids information som är falsk och ibland medvetet lögnaktig. Nu efterlyser forskaren Emma Frans en folkbildningskampanj för att inte fler ska låta sig luras av falska nyheter och påståenden.

Insidan DN 2019-01-08

2019-02-10

2

Bakgrund

Citat: "När du delar vidare ett Facebook-inlägg eller sprider ett påstående så blir du själv en avsändare.

Alltså, dina vänner tror mer på det som sägs eftersom det är du som säger det.

Därför är det viktigt att ta ansvar för sånt du delar på nätet och kolla upp om det stämmer eller inte.

Det är ganska lätt att göra enkla kontroller – och det kan vara kul att vara webbdetektiv!"

Åsa Larsson

Redaktör på Viralgranskaren

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

3

Varför källkritik på nätet

Det förekommer mycket uppgifter på nätet som det finns orsak att förhålla sig kritisk till:

- Hårt vinklad information
- Vilseledande innehåll – något som ser ut som en autentisk amatörfilm kan vara en del av en reklamkampanj.
- Viral underhållning – artiklar, filmklipp etc. som skapas för att ge annonsintäkter till den som gjort innehållet
- Dold marknadsföring – t.ex. reklam som nyhet
- Bedrägliga affärer
- Rykten och förtal

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

4

Källkritik – en utmaning

- Den stora utmaningen i dagens medielandskap är att hitta information som är tillförlitlig och korrekt.
- Källkritik kan formuleras i frågan: *Av vem och varför*
- Det finns många sajter som ser seriösa och trovärdiga ut, men som förmedlar falsk eller hårt vinklad information
- Viktigt att använda sig av flera källor.

Vad är

Källkritik

- En systematisk granskning av källor och bedömning av deras trovärdighet.
- Sund skepsis till påståenden som dyker upp på nätet (speciellt om det är något du redan håller med om)

En källa

- Platsen eller stället där uppgiften (text, bild eller liknande) kommer från. Det finns tre typer:
 - Skriftliga – text i alla former
 - Muntliga – Intervjuer, vittnesmål, radioprogram
 - Materiella – Fysiska ting som bär vittnesbörd, t.ex. en runsten

Checklista – ditt förhållande till information (1)

1. Tänk på att stora framsteg inte har samma nyhetsvärde som larmrapporter. Viktig information når inte nyhetsflödet. Din världsbild kan påverkas av det som rapporteras i nyheterna eller det som delas i ditt flöde på sociala medier.
2. Var medveten om att dina förväntningar kan påverka din tolkning av verkligheten.
3. Tro inte på allt du läser. Var alltid lite misstänksam, särskilt om ett påstående kommer från en anonym källa eller om det publicerats utan någon typ av granskning.

Källa. Boken "Larmrapporten" (Volante, 2017) av Emma Frans

2019-02-10

7

Checklista – ditt förhållande till information (2)

4. Finns det någon skillnad mellan din världsbild och vad statistiken visar? Tänk på att vi människor inte alltid är objektiva.
5. Om du är övertygad om något – vilka bevis krävs för att du ska sluta att tro på detta?
6. Har avsändaren något att vinna på att övertyga dig om något? Finns det en potentiell ekonomisk vinst. En politisk agenda?
7. Hur påverkar dina fördomar bedömningen av en persons påståenden?

Källa. Boken "Larmrapporten" (Volante, 2017) av Emma Frans

2019-02-10

8

Checklista – ditt förhållande till information (3)

8. Har en vetenskaplig studie som citeras en sponsor? Hur påverkar det studiens resultat?
9. Finns det en risk att ett fynd beror på slumpen?
10. Att tolka statistik kan vara svårt, men håll utkik efter en kapad y-axel eftersom det kan ge en missvisande bild. En annan statistisk miss är att ett samband tolkas som orsak och verkan.

Källa. Boken "Larmrapporten" (Volante, 2017) av Emma Frans

2019-02-10

9

Värdering av källa

Hur du värderar en källa beror på om det är en

- **Primärkälla** – den har inte filtrerats genom en tolkning eller utvärdering. Det är den första publiceringen av ett resultat eller ett påstående. Det är viktigt att vara medveten om att även primärkällor behöver granskas och att du bör förhålla dig kritisk även till dem.
- **Sekundärkälla**. Med sekundärkälla menas att den återger något som den ursprungliga källan förmedlat.
- **Tredjepartskälla**. En tredjepartskälla återger det som en sekundärkälla har meddelat.

Man behöver skilja digitala källor från "verkliga" eftersom de skapas under olika villkor.

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

10

Undersök källan



För att kunna värdera en källa behöver du svara på följande frågor

Vem står bakom källan?

Är det en myndighet?

Är det en organisation?

Är det ett företag?

Är det en privatperson?

Är det någon som behärskar ämnet?

Är det någon du litar på?

Varför är källan skapad?

Är det för att informera?

Är det för att presentera fakta?

Är det för övertyga dig om något?

Är det för att påverka en opinion?

Är det för att sälja en produkt eller tjänst till dig?

Är det för att underhålla dig

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

11

Bilda dig en egen uppfattning om källans trovärdighet

Traditionellt har fyra kriterier använts:

- **Äkthet.** Är källan vad den utger sig för? Är källan ett original eller en kopia? Är den äkta eller falsk?
- **Tid.** Är informationen aktuell eller kan det finnas nyare rön? Hur långt efter det som inträffat upprättades källan? Källor som skapats närmare i tiden i förhållande till det som de vittnar om anses vara mer trovärdiga.
- **Beroende.** Är källan fristående eller hör den ihop med andra källor? Är informationen från källan beroende av andra källor? På vilket eller vilka sätt?
- **Tendens.** Finns det värderingar i informationen från källan? Vems intressen företräder källan? Finns det motstridig information från andra källor? Hur trovärdig är den motstridiga informationen?

Försök också söka bekräftelse från flera oberoende källor.

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

12

Svårigheter med källkritik

Det är lättare att gå på en bluff om du redan tror det är sant

- Den stora mängden information är i sig en svårighet
- Det är lätt att bearbeta eller förvanska information
- Alla som använder internet kan utge sig för att vara någon annan
- Alla kan publicera vilken information som helst det kan ge information och budskap som bygger på missförstånd eller dåligt underbyggd fakta.

Möjligheter

- Nätet i sig är den största källan till information, det är enkelt att ställa en fråga
- Det finns också möjlighet att kontakta experter
- Det finns webbplatser som ägnar sig åt källkritik, t.ex. viralgranskaren som drivs av tidningen Metro

Checklista för att utvärdera webbplatsen

- Vem är avsändare? – Har betydelse för hur du litar på informationen.
- Vilket är syftet med webbplatsen? – Information? Propaganda? Sälja? Underhålla?
- Är innehållet lätt att förstå? Är texterna välskrivna eller dåligt översatta? Stämmer fakta? Källhänvisningar finns det?
- Finns informationen på andra ställen?

Källgranska

- Text: Klipp ut hel rubrik eller hela fraser och sätt inom citattecken ("så här") som ett sätt att kontrollera vilka webbplatser som innehåller texten.
- Bild:
 - Använd Googles bildsökfunktion
 - Med webbtjänsten tineye.com kan du se var bilden används
 - Använd gärna ordet *hoax* (=bluff) bland sökorden.
- Video: titta på kvalitet, vem som står bakom uppladdningen, ev. kommentarer m.m. för att avgöra om filmen är manipulerade eller en bluff

Så arbetar troll för att manipulera dig

De är skickliga på att hitta våra sårbarheter, ömma punkter i samhället, som de petar på. Ofta låter de trovärdiga, även när de säger helt felaktiga saker. De hänvisar till källor som inte finns, gör bedrägliga jämförelser och anklagar gärna sina motståndare för hyckleri.

Så slipper du trollens fällor

- Svara inte trollen. Det kan kännas bra att snäsa av ett troll och känna att man vinner diskussionen. Men trollet vill framförallt synas. När du svarar gör du kanske trollets budskap eller länk synligt i ditt flöde.
- Lär dig att känna igen en fejkprofil. Ledtrådar:
 - En användare som saknar en profilbild på Twitter.
 - En dold eller minimal vänskara på Facebook.
 - Avsaknad av en trovärdig tidslinje.
- Låter något för bra för att vara sant, och passar lite för bra in i din världsbild, så bör du kolla med fler källor.

Knep som troll använder

- *De går till attack:* Elaka personangrepp kan göra diskussionerna så obehagliga att meningsmotståndaren inte vill delta nästa gång. På så vis förändrar trollen successivt spelplanen.
- *De gillar etiketter:* Genom att avfärda sina meningsmotståndare med en etikett som saknar saklig grund försöker troll ogiltigförklara dem som debattörer. Tillmälen som "kulturmarxisterna", "pk-eliten" och "brunhögern" kan fungera på det sättet.
- *De "antyder" saker:* När ett troll exempelvis skriver om ensamkommande flyktingbarn inom citationstecken – "barnen" – så vet hen precis hur det uppfattas av publiken, samtidigt som hen inte uttalat påstår att barnen ljuger om sin ålder. Poängen görs utan att det finns något att bemöta.
- *De gillar falska källor:* Om ett troll sprutar ur sig felaktiga siffror, påhittade källor och länkar till falsk information blir det en hopplös uppgift att kontrollera och avfärda varje påstående. Tekniken kallas ibland "Gish-galopp", och syftar till att skänka ett trovärdighetens skimmer till rena lögner.
- *De byter fokus:* Tidigt lär vi oss att kontra med: "Men du då?" På samma sätt svarar trollen ofta "Ni gör samma sak" när meningsmotståndarna kommer med en anklagelse, oavsett om det handlar om spioneri eller aktivistvåld. Målet är att framställa meningsmotståndaren som en hycklare.

Källor: Margarita Jaitner, Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI, Barbro Fällman, retorikexpert.

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

19

Sökresultat anpassas

- Sökmotorerna försöker anpassa efter dig. Exakt samma sökord med samma sökmotor kan ge olika svar till olika personer. Sökningen baseras på vad du tidigare visat intresse för, var du befinner dig, m.m.
- Facebook filtrerar information genom att sälla ut vilka personer du står närmast, vad du klickar på och vad du tryckt "gilla" på.
- YouTube sparar info om vilka filmklipp du tittat på och presenterar ett urval utifrån det och utifrån andra som tittat på samma saker som du.
- Annonser baseras på vad du sökt på förut.

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

20

Sponsrade länkar

- Vid sökning behöver man vara medveten om att de översta länkarna oftast är betalda annonsplatser. Sådana länkar kan ha ett svagare samband med dina sökord.
- Man kan inte förutsätta att träffen som kommer överst innehåller mest relevant information

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

Google säkra kortbetalningar

Ailt Kartor Bilder Videor Nyh

Ungefär 428 000 resultat (0,40 sekunder)

Kortbetalningar | En komplett betal
(Annons) www.adyen.com/Kortbetalningar
 Hantera alla betalningar på en plattform och nå i

Kortbetalning med iZettle | Helt mo
(Annons) discover.izettle.com/se/betalterminal
 Betyg för izettle.com: 4,7 ★★★★★
 Enkel för företag. Mobil & snabb. Beställ din bet
 Betalterminal, kassasystem, fakturering och my
 Säkerhet i världsklass · Kom igång på 5 minuter

PayEx Betalterminaler | Säkra beta
(Annons) www.payex.se/Betalterminaler
 Vi ger dig tillgång till den senaste funktionalitete
 betalterminaler. Dotterbolag till Swedbank. Grun
 Direktbetalning, Faktura, Delbetalning, Masterpe
 Ledia jobb hos PayEx · FAQ om Betalterminaler

Ta emot betalningar med SumUp®
(Annons) www.sumup.se/kortterminal
 Ta emot alla betal- och kreditkort. Skaffa den ny
 kostnader. Betala endast 1,75% per transaktion.
 Kortlasare · Priser · Frågor · Säkerhet

Säker kortbetalning på nätet - Läns
<https://www.lansforsakringar.se> > Privat > Kor
 Våra kort kommer med antalet säkerhetslösning

21

Alternativa söktjänster

Alternativ till Google och Bring

- Duckduckgo.com: säger sig inte lagra din personliga information, följer dig inte med annonser, spårar dig inte
- Startpage.com: Enligt deras webbplats: ingen lagring av personuppgifter alls, besök sökresultat anonymt, använder inte dina gamla sökningar för att ge resultat

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

22

Länkar

- Webbplats som drivs av internetstiftelsen: <https://internetkunskap.se/>
- På Metros Viralgranskaren gräver journalister i historier som fått spridning på sociala medier <http://www.metro.se/nyheter/viralgranskaren/>
- Skolverket har en utmärkt sajt, "Kolla källan", som är särskilt inriktad på källkritik på nätet och som du finner på www.skolverket.se
- Det finns även en Kolla källan-wiki, en samlingsplats för skolingångar på temat källkritik <http://kollakallans.wikispaces.com/>
- Statens medieråd:
 - Har digitalt utbildningsmaterial i medie- och informationskunnighet: <https://statensmedierad.se/larommedier/mikformigdigitalutbildning.1871.html#start>
 - För att lära dig mer om källkritik: <http://statensmedierad.se/larommedier/kallkritikvemvadvarfor.361.html>
- Hos UR kan du se filmer om källkritik <http://urskola.se/Produkter/177414-Ar-det-sant-Kallkritik>
- På webbstjärnan hittar du övningar och filmer om källkritik. <https://www.webbstjarnan.se/kallkritik>

2019-02-10

Uppgjord: Sonja Kvål

23

Om vi har tid kvar – lite om säkerhet

- En liten film om avtal via SMS (14 dagar ångerrätt gäller fortfarande): <https://www.youtube.com/watch?v=a9oSP409R58>
- En lite längre film om bedrägeri via BankID: <https://www.youtube.com/watch?v=A3hBZnxdg0s>
- En liten film med bra tips Bedrägerier på internet: <https://www.youtube.com/watch?v=53OxsoJFV-Y>

2019-02-10

24

Tack för idag!